

Воротинцева Олена Олександрівна

аспірантка спеціальності 016 Спеціальна освіта
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка
Науковий керівник – **Бондаренко Ю.А.**, д. пед. наук,
професор

УЧАСТЬ ФАХІВЦІВ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИХ ЦЕНТРІВ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ДЕІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ

Публікація активізує питання обізнаності суспільства про негативні наслідки інституалізації для дітей та ролі інклюзивно-ресурсних центрів як ресурсу та послуги у ході реформування інтернатних закладів. Акцентується увага на висновку про комплексну оцінку розвитку дитини фахівців інклюзивно-ресурсних центрів як можливість батькам чи особам, які їх замінюють, звертатися до закладів освіти з правом вимагати від директора відкриття класу (групи) з інклюзивним навчанням за місцем проживання дитини, а не віддавати її до спеціального закладу з цілодобовим перебуванням.

Ключові слова: деінституалізація, інклюзивно-ресурсні центри, інтернатні заклади, комплексна оцінка розвитку дитини.

Vorotyntseva Olena Oleksandrivna

Postgraduate student of the specialty 016 Special
education
Sumy state pedagogical university
named after A.S. Makarenko
Supervisor - **Bondarenko Y.A.**, Dr. ped. Science, Professor

PARTICIPATION OF SPECIALISTS OF INCLUSIVE RESOURCE CENTERS IN THE IMPLEMENTATION OF THE DEINSTITUTIONALIZATION PROCESS

The publication intensifies the issue of public awareness of the negative consequences of institution for children and the role of inclusive resource centers as a resource and services in the course of reforming boarding schools. Attention is paid to the conclusion about the comprehensive assessment of the child's development of specialists in inclusive resource centers as an opportunity for parents or individuals replacing them, apply to educational institutions with the right to require the director to open a class (group) with inclusive education at the place of residence of the child in order not to give it to a special institution with a 24-hour stay.

Keywords: inclusive resource centers, boarding schools, comprehensive assessment of child development.

Постановка проблеми. Перебування дітей в інтернатних закладах існувало у більшості країн у різні часи. Інституції частіше за все створювалися з добрими намірами. Вважалося, що це найкращий спосіб піклуватися про дітей, які потрапили у складні життєві обставини чи мають інвалідність. Але численні дослідження ілюструють, що форми догляду на основі родини та громади є ефективнішими у задоволенні потреб дитини.

Досвід деінституціалізації ряду країн свідчить, що цей процес є позитивним для дітей, родин, громад та урядів. За офіційними даними, в Україні 1,4% дитячого населення перебувають в інтернатах. В одному закладі, як правило, живуть та виховуються від 100 до 300 дітей. В Австрії, Норвегії – 0,1% дітей в інтернатах, у Польщі, Болгарії, Румунії, Молдові – 0,5% дітей в інституціях. В одному закладі мешкає 6-12 дітей [4]. Усі країни повинні вживати заходів аби допомогти дітям, які за будь-яких причин не можуть тимчасово, чи невизначений термін жити зі своїми батьками.

Не залишається осторонь й наша держава. В Україні наразі відбувається процес реформування інтернатних закладів для дітей (деінституалізація, ДІ). У серпні 2017 року Кабінет Міністрів України (КМУ) ухвалив Національну стратегію з реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки [9], а також План заходів з виконання її першого (підготовчого) етапу (2017—2018 роки). Другий етап Стратегії (2019-2024 роки)[8] передбачає, що кожна область реорганізовує свої інституції згідно того плану, розробленого на першому етапі. На третьому етапі (2025-2026 роки) передбачається аналіз реалізації перших двох етапів. До ДІ в Україні було понад 700 інтернатних закладів для дітей. Ними опікувалися Міністерство охорони здоров'я (38 закладів), Міністерство освіти і науки (563 заклади) та Міністерство соціальної політики (117 закладів)[4].

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що найбільша кількість інтернатних закладів та дітей в них – у системі Міністерства освіти і науки. Відсутність інклюзивної освіти та бідність сімей – одні з основних перешкод на шляху до повернення дітей у родини з інтернатних закладів. Такі результати показав моніторинг, яким було охоплено майже 3500 сімей у шести регіонах, до яких через COVID-19 повернулися діти з інтернатів. Моніторинг здійснювався у рамках спільного проекту Міністерства соціальної політики України, Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) та громадської спілки «Українська мережа за права дитини» [5]. Саме висновок про комплексну оцінку розвитку дитини фахівців інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ) надає можливість батькам чи особам, які їх замінюють звертатися до закладів освіти з правом вимагати від директора відкриття класу (групи) з інклюзивним навчанням за місцем проживання дитини, а не віддавати її до спеціального закладу з цілодобовим перебуванням. Вибір закладу потрібно робити на користь і в інтересах дитини. Часто саме спеціальний заклад освіти є оптимальним рішенням. Захист дітей та їх права на

освіту сьогодні проходить випробування сьогоденням та потребує суттєвих змін у зв'язку з реформою децентралізації.

Метою статті є – здійснити теоретичний аналіз ролі інклюзивно-ресурсних центрів як ресурсу та послуги у ході реформування інтернатних закладів для дітей.

Виклад основного матеріалу. Дослідження доводять, що країни, які витрачають менше коштів на систему охорони громадського здоров'я та соціальні послуги, загалом мають більшу кількість дітей в інституціях [3, с.12]. Якщо поблизу є інтернат, то знайдуться батьки, які віддадуть туди дитину, якщо буде санаторна школа-інтернат для дітей з легеневиими захворюваннями, то знайдуться й такі діти, з серцево-судинними захворюваннями – санаторна школа з можливістю цілодобового перебування не пустуватиме. Інтернати для багатьох батьків, родин, що опинилися в складних життєвих обставинах (СЖО), як спокуса позбутися «проблемної дитини», віддати її на виховання державі, де її одягнуть та нагодують. Заклади освіти виконують невластиву їм функцію – соціальну, а не освітню. Існує проблема у відношенні влади до таких сімей, - їх у більшості карають, забирають (вилучають) дитину із кризової сім'ї, а не намагаються надати допомогу, відсутня злагоджена система надання соціальних послуг та ресурсів поза інтернатом. Тобто, сьогодні все ще витрачається левина частка бюджетних коштів на утримання інституційних закладів, а не на якісні соціальні, медичні чи освітні послуги, які мають бути превентивними і підтримуючими послугами та ресурсами для дітей і сімей у громадах, орієнтованих на задоволення потреб дитини та захист її прав.

Проживання дітей в закладах інтернатного типу мають ряд негативних наслідків:

- закритість, ізоляція від навколишнього світу, осуд суспільства;
- розрив з родиною, відсутність взаємодії, спілкування з родичами, відсутність позитивної моделі сім'ї, самотність, нестача тепла та любові;
- втрата індивідуальності внаслідок групового підходу, насильство, приниження та нівелювання особистості;
- формування споживацької позиції, неготовність до самостійного життя, відсутність необхідних навичок;
- відставання в емоційному розвитку, складнощі у спілкуванні, зменшення шансів отримати повноцінну освіту;

– зростання шансів стати жертвою торгівлі людьми, експлуатації, підліткової вагітності[1].

Для вирішення проблеми інтернатного догляду необхідно забезпечити всебічну підтримку сім'ї державою та доступ до соціальних послуг для сімей з дітьми на місці проживання. Насправді, ДІ потребує додаткових коштів, тому що всі ці послуги спершу треба створити. Якісні послуги не є дешевими. Однак від ДІ виграють найперше діти – вони будуть в сім'ях.

Після проведення моніторингу в пілотних областях щодо перешкод процесу ДІ, окреслено такі варіанти вирішення проблемних ситуацій:

- розвиток медичних, освітніх, соціальних і реабілітаційних послуг для дітей та їхніх сімей в громадах відповідно до потреб;
- запровадження в закладах освіти, закладах охорони здоров'я та соціального захисту програм, спрямованих на формування навичок відповідального батьківства;
- підвищення кваліфікації працівників освітньої сфери;
- проведення додаткових навчань для спеціалістів ІРЦ, підвищення їхньої кваліфікації у контексті шкідливості інституційного догляду для дітей [2].

Отже, сьогодні ми маємо Положення про інклюзивно-ресурсний центр [6], який регламентує обов'язки фахівців, які в ньому працюють. Воно, звичайно, потребує поправок. Пропозиції наразі збирає профільний Директорат від фахівців ІРЦ України. Отримавши висновок про комплексну оцінку ІРЦ, у якому будуть вказані виявлені особливі освітні потреби, вихованці шкіл-інтернатів можуть стати учнями закладів загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням за місцем проживання. Тобто, є альтернатива. Висновки інклюзивно-ресурсних центрів, як показує практика, іноді нівелюють фейкові діагнози, за яким дітей «віддавали» до спеціальних закладів освіти (шкіл-інтернатів), дають право на інклюзивне навчання, залучення додаткових ресурсів для здобуття дитиною освіти за місцем проживання. Тобто, все більше дітей матимуть змогу залишитися вдома. Фахівці інклюзивно-ресурсних центрів якістю своєї роботи мають здобувати довіру батьків, педагогів, громадськості, щоб до їх порад прислухалися, брали до уваги інформацію, в тому числі, й в усвідомленні та розумінні процесів деінституалізації.

Ще раз акцентуємо на тому, що відкриття інклюзивних класів (груп) – це не закриття у майбутньому спеціальних закладів. Іноді інклюзія, на превеликий

жаль, виявляється формальністю, стає однією з причин, яка знову «повертає» дітей до інтернатів. Заклади загальної середньої освіти з інклюзивними класами (групами) далеко не в усіх випадках можуть забезпечити дітям з особливими освітніми потребами належні умови для повноцінної освіти, соціалізації та реабілітації. Крім того, для системи інклюзивної освіти не вистачає кадрів.

Фахівці ІРЦ з червня 2020 року відповідно до Постанови №586 КМУ стають учасниками мультидисциплінарної команди. Зарахування дитини до закладу, який здійснює інституційний догляд і виховання дітей, незалежно від його форми власності та підпорядкування, пансіону на цілодобове перебування [7] можливе лише після рішення комісії з захисту прав дитини. Комісія під час розгляду поданих матеріалів вивчає документи та враховує умови проживання сім'ї, виховання дитини, можливості сім'ї задовольнити потреби дитини та можливості громади забезпечити надання дитині необхідних послуг за місцем проживання, зокрема інклюзивної освіти для дітей з особливими освітніми потребами, соціальних послуг, необхідних для дитини та її сім'ї. У разі розгляду питання про зарахування на цілодобове перебування до закладу дитини з особливими освітніми потребами на засідання комісії запрошується спеціаліст інклюзивно-ресурсного центру з правом дорадчого голосу.

Що стосується рішення про доцільність цілодобового перебування в закладі дитини із встановленою інвалідністю, то воно приймається органом опіки та піклування за місцем проживання (перебування) сім'ї дитини без рекомендацій комісії і подається до структурного підрозділу з питань освіти або соціального захисту населення цього органу виключно за умови відсутності забезпечення інклюзивним навчанням зазначеної дитини в закладі загальної середньої освіти за місцем проживання, а також відсутності можливості щодо надання їй та її родині всіх соціальних послуг відповідно до їх потреб.

Відповідно до п.11 Положення, для зарахування дитини до закладу, батьками дитини або іншими законними представниками подаються ряд документів, серед яких висновок про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини з особливими освітніми потребами, виданий фахівцями ІРЦ (у разі розгляду питання щодо доцільності продовження цілодобового перебування дитини в закладі подається за наявності потреби відповідно до законодавства).

Висновки. Світовою тенденцією сучасності є прагнення до деінституалізації та соціальної адаптації осіб з особливостями психофізичного розвитку. Прагнення та результат не завжди відповідають одне одному. Як показують оцінки експертів, перший етап деінституалізації в Україні не досяг своєї мети. Пандемія, зубожіння населення, формальна інклюзія – головні тому причини. Незважаючи на це, фахівці інклюзивно-ресурсних центрів виконують свою задачу у процесі реформування інституційних закладів освіти. Вони проводять комплексну оцінку розвитку дитини за запитом батьків чи осіб, що їх замінюють, відповідно до Порядку зарахування дітей на цілодобове перебування до закладів незалежно від типу, форми власності та підпорядкування, беруть участь у засіданні комісії, проводять обстеження дітей, щоб пояснити, розказати батькам про можливість, їх право (при умові виявлення особливих освітніх потреб у дитини) на відкриття класу (групи) з інклюзивним навчанням за місцем проживання дитини, залучення додаткових ресурсів для надання безкоштовних корекційно-розвиткових занять, роботи з учнем спеціальних фахівців (корекційних педагогів, реабілітологів, терапевтів), можливостей закупівлі закладом освіти додаткових необхідних засобів навчання та розвитку.

Перспектива дослідження. У подальшому залишається актуальним питання формування професійних компетентностей педагогів у сфері інклюзивної освіти, зокрема, проведення додаткових навчань для спеціалістів ІРЦ, підвищення їхньої кваліфікації у контексті шкідливості інституційного догляду для дітей та проектування індивідуальної освітньої траєкторії для дитини з особливими освітніми потребами протягом усього часу перебування у закладах освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інтернати шкідливі для дітей. Відкриваємо двері дітям: веб-сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://openingdoors.org.ua/ua/boardings>
2. Відсутність соцпослуг перешкоджає деінституалізації: результати моніторингу сімей Харківщини, куди повернулися діти з інтернатів через пандемію. ЮНІСЕФ: веб-сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/monitoring-results-kharkiv>
3. Деінституціалізація та трансформація послуг для дітей. К.: Видавничий дім “Калита”. 2009. С. 12.

4. Доповідь Уповноваженого Президента з прав дітей Миколи Кулеби. Укрінформ: веб-сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2464791-usinovlenimi-mozut-buti-ne-bilse-5-vihovanciv-internativ-kuleba.html>.

5. Захист сім'ї та дітей. Міністерство соціальної політики України : веб-сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/news/19144.html>.

6. Положення про інклюзивно-ресурсний центр: Постанова КМУ від 12.07.2017 № 545. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF>.

7. Порядок зарахування дітей на цілодобове перебування до закладів незалежно від типу, форми власності та підпорядкування: Постанова КМУ від 1.06.2020 № 586. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-2020-%D0%BF#Text>.

8. Про затвердження плану заходів з реалізації II етапу Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки: Розпорядження КМУ 1.06.2020 № 703-р [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703-2020-%D1%80#Text>.

9. Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки та план заходів з реалізації її I етапу: Розпорядження КМУ від 9.08.2017 р. № 526-р. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80#Text>.

Данко Юлія Миколаївна

магістрантка спеціальності 016 Спеціальна освіта
(Олігофренопедагогіка. Логопедія)
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка

Будянський Дмитро Васильович

кандидат педагогічних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто проблему формування риторичної культури майбутніх працівників закладів інклюзивної освіти в процесі навчання у вищій школі. Представлено сутність і структуру риторичної культури корекційного педагога. Запропоновано шляхи вдосконалення комунікативно-риторичної підготовки корекційних педагогів у закладах вищої освіти: практично-орієнтоване вивчення «Риторики» та «Основ акторської майстерності», використання в навчальному процесі інформаційних технологій, позанавчальна діяльність.

Ключові слова: інклюзивна освіта, культура мовлення, риторична культура, оратор, публічний виступ.